

Empowermentperspektivet

– vejen frem til en kritisk
handlingsorienteret
socialforskning?

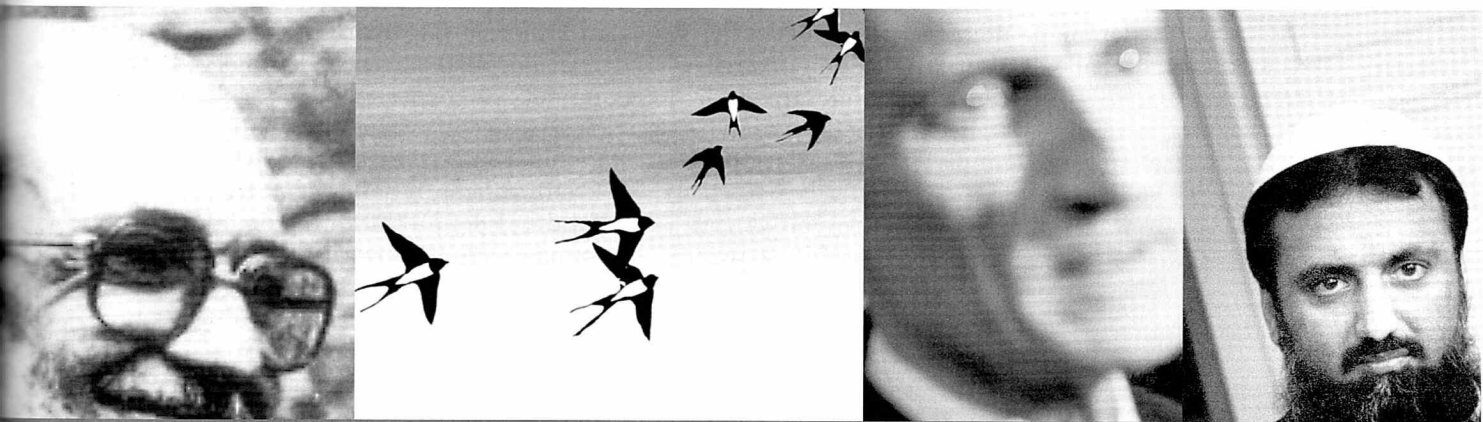
Af John Andersen

"Sociale konflikter muliggør en revurdering af den relative magtbalance i samfundet og fungerer derfor som en balancerende mekanisme, der hjælper til at opretholde og konsolidere samfundet"
(Cosser, 1956: 137).

Empowerment er et begreb, der sætter fokus på processer, hvor igennem underprivilegerede grupper bliver i stand til at modvirke afmagt. Målet er refleksive og myndige mennesker og aktører, med stemme og handlingskapacitet i et inkluderende samfund.

Ligesom mange andre af tidens begreber i den velfærdspolitiske retorik som f.eks. social eksklusion, inklusion og rummelighed bruges empowermentbegrebet imidlertid ekstremt flertydigt og tolkes ind i helt forskellige politiske ideologier og meningshorisonter (neoliberale, social liberale og transformativ). Mange progressive forskere og socialarbejdere afviser derfor helt at bruge begrebet. Jeg foreslår i stedet at generobre empowermentperspektivet.

Det første formål med artiklen er derfor at (re)introducere den kritiske empowermenttradition, der især har rødder til Paulo Freires frigørende pædagogik (Freire, 1974). I forlængelse af Freire kan vi definere empowermentprocesser som *processer hvorigennem underprivilegerede individer, sociale grupper og (lokal)samfund forbedrer deres evne til at skabe, overskue, kontrollere og håndtere materielle, sociale, kulturelle og symbolske ressourcer* (Hvinden og Sander, 1996 og Andersen et.al, 2003). Et sådant empowermentbegreb kan med fordel kobles til det dynamiske begreb om social eksklusion og sætter fokus på de økonomiske, sociale, kulturelle, politiske og symbolske magtmekanismer, som over tid fastlåser individer

og grupper i en underprivilegeret afmagts-situation med et begrænset handlingsrum (Andersen, 2001).

Det andet formål er at give input til, hvordan forskellige samfundsvidenskabelige strømninger og teoretiske optikker (Weber, Fraser og Bourdieu) kan bidrage til en teoretisk kvalificering af empowermentforståelsen i det velfærds- og bypolitiske felt. Akademisk set er empowermentbegrebet nemlig ikke noget stærkt begreb, der nyder anerkendelse i socialforskningen. Ærindet i denne artikel er at argumentere for, at et kritisk transformativt empowermentperspektiv sagtens kan blive indholdsudfyldt og solidt teoriforankret. Det handler grundlæggende om et samfundskritisk og forandringsorienteret perspektiv på analyser af underprivilegerede gruppers position i samfundet, hvor omdrejningspunktet er social forandring gennem social mobilisering, og hvor vidensproduktionen ses som led i forandring af tingenes tilstand (Friedmann, 1987). I en dansk sammenhæng kan man således placere empowermentperspektivet i en slags "produktiv gråzone" mellem egentlig aktionsforskning (Ågård, 2003) og magtkritisk socialforskning (Flyvbjerg, 1991).

Målet er derfor at invitere til nærkontakt mellem den empiriske og praksisorienterede empowerment- og aktionsforskning og den samfundsvidenskabelige forskning i magt, sociale bevægelser, social mobilisering og det sociale arbejdes praksis. I den sidste del af artiklen illustreres empowermentperspektivet i forhold til blandt andet boligsocialt arbejde og kvarterløft.

DEN STORE FORVIRRING: NEOLIBERAL, SOCIAL LIBERAL ELLER TRANSFORMATIV EMPOWERMENT?

Som kritisk paradigme blandt socialarbejdere og planlæggere har empowermenttilgangen fået en vis genopblomstring, fordi den overfor neoliberale, postmoderne og psykologiserende paradigmer sætter *kollektiv bevidstgørelse og kollektiv handling* i centrum i forhold til ændring af underprivilegerede gruppers *livsbetingelser og livshåndteringer*. Direkte oversat betyder empowerment at sætte i stand til og give evne til. Der findes flere andre nordiske oversættelser, som den psykologisk orienterede "*selvoprejsning*" (Faureholm, 1996), til den mere socialt bevægelsesorienterede

"social mobilisering" og "magtmobilisering".

På den måde udgør empowermenttilgangen både et alternativ til den neoliberale kritik af velfærdssamfundet, hvor menneskesynet er det rationelle egenlysttemaksimerende individ og til en traditionel velfærdsstatslig tankegang, hvor omdrejningspunktet er medborgeren, som ud fra objektive kriterier "passivt og ovenfra" tildeles sociale rettigheder. Sagt på en anden måde kan den transformative empowermenttilgang ses som et forsøg på at "fravriste" den neoliberale diskurs patenteret på at snakke om selvværd og myndiggørelse. Hvor den neoliberale tilgang kun vil snakke om individuel empowerment indenfor en dereguleret kapitalisme model med forstærkede uligheder (fra markedsøkonomi til markedssamfund), og hvor sociale rettigheder, fagforeninger og socialt medborgerskab (velfærdsstaten) ikke skal "stå i vejen for de fattige" (Katz, 1989 og Andersen og Larsen, 1995), handler den transformative tilgang om kollektive empowermentprocesser, der både sigter på objektive (inklusionsorienterede) ændringer i de samfundsmæssige mulighedsstrukturer og udviklinger af underprivilegerede gruppers subjektive bevidsthed og handlingskapacitet.

Et blik på den aktuelle hjemlige og den internationale diskurs viser dog hurtigt, at begrebet ikke kun anvendes af sociale kræfter, der ønsker at revitalisere velfærdssamfundet gennem forbedrede sociale rettigheder, tæmning af markedsøkonomien og demokratisering af de velfærdsstatslige institutioner – eller kort sagt opdaterede udgaver af 60'ernes og 70'ernes New Left strømninger med vægt på mobilisering nedefra, basisdemokrati og selvorganisering. Empowermentbegrebet anvendes også af neoliberale, markedsstalinistiske økonomer i Verdensbanken, hvor f.eks. privatisering af offentlig service og tilbagevending af kollektive velfærdsordninger fremstilles som empowerment eller myndiggørelse af individerne, der nu får mulighed for at "stemme med fødderne" (Craig and Mayo, 1995 og Cruisbank, 1999).

I det følgende skelnes mellem:

1. En neoliberalistisk minimalstatsagtig

variant hvor empowerment kun handler om individers og familiers evne til bedre at kunne forfølge deres egne mål, men hvor der ikke stilles spørgsmål ved samfundets ulighedsskabende strukturer. Tværtimod er målet at øge uligheden gennem fuld frisættelse af markedskræfterne for at skabe "dynamik" i samfundet. I denne betydning omfatter empowermentbegrebet f.eks. management- og ledelseskurser, der styrker eliteres evne til at fastholde og udbygge deres sociale, statusmæssige og økonomiske magt i tilpasning til Imperiets udfordringer (Craig og Mayo, 1995).

2. En social liberal "Third Way" agtig variant hvor den eksisterende kapitalisme og de eksisterende velfærdsinstitutioner skal reformeres moderat, og hvor der i højere grad end i den bureaukratisk styrede velfærdsstat skal ske en inddragelse og individuel myndiggørelse af subjekterne. Men grundlæggende stilles der ikke spørgsmål til de strukturer og vilkår i samfundet, der producerer ulighed, disintegration, miskendelse, social eksklusion og manglende politisk og social inklusion.

3. En samfundskritisk, transformativ Paulo Freire agtig variant, der fokuserer på kollektiv bevidstgørelse og opbygning af handlingskapacitet i forhold til forbedring af socio-økonomiske og socio-kulturelle rettigheder og livsbetingelser for underprivilegerede grupper. Det samfundsforandrende, transformative empowermentperspektiv sætter direkte fokus på dialektikken mellem levevilkår og rettigheder (de objektive livsbetingelser eller mulighedsstrukturerne) og ændringer i den subjektive bevidsthed, selvopfattelse og kollektive handlingskapacitet (Andersen et. al., 2003).

Empowerment er i den transformative udgave både et alternativ til den nyliberale og neokonservative kritik af velfærdsstaten, hvor det sociale medborgerskab ses som noget, der underminerer individers evne til at klare sig selv og fastlåser de ressourcessvage i en afhængighedskultur ("Staten skal ikke stå i vejen for de fattige"), og et alternativ til den traditionelle

velfærdsstatslige tankegang, hvor omdrejningspunktet er medborgeren, som ud fra objektive kriterier "passivt og oppefra" tildeles sociale rettigheder. Empowermenttilgangen ser den individuelle og kollektive myndiggørelse som et selvstændigt velfærds-mål, men betoner at dette på en og samme gang kræver ændringer i samfundets strukturer og i individers og grupperes bevidsthed. Sagt på en anden måde: velfærd og social retfærdighed ses som en forudsætning for selvværd og anerkendelse.

Den transformative empowerment-variant har modsat den neo-liberale retorik (og til dels den tredje vejs social liberale) eksplicit udgangspunkt i, at *mulighedsstrukturerne* (økonomisk, retsligt, statusmæssigt og institutionelt), og ikke alene de individuelle subjektive handlingskapaciteter, kan og bør forandres gennem mere grundlæggende samfundsforandringer.

POLITOLOGISKE OG SOCIOLOGISKE EMPOWERMENTDEFINITIONER

I det følgende skal vi se nærmere på empowermentbegrebets historie og placering i forskellige samfundsvidenskabelige discipliner. Indtil midten af 90'erne var empowermentbegrebet næsten udelukkende reserveret til udviklingsforskningen (Friedman, 1992). I 1970'erne var empowerment primært et begreb, der knyttede an til undertrykte grupperes selvorganisering og sociale bevægelser kamp mod økonomisk, etnisk og politisk undertrykkelse i den tredje verden. Især Paulo Freires bog "De undertryktes pædagogik" (1974) gjorde begrebet udbredt verden over. Freire definerede empowerment som evnen til at "forstå sociale, politiske og økonomiske modsætninger og evnen til at handle mod virkelighedens undertrykkende elementer" (Freire, 1974:19).

En nyere definition på linje med Paulo Freire traditionen er Levins:

"Med empowerment mener jeg kapacitet, ressourcer, information og viden,

Paulo Freire (1921-97).

selvtillid, færdigheder, forståelse, organisation og formelle rettigheder, som mennesker kan anvende til individuelt og kollektivt at bestemme, hvad der skal ske med dem. Jeg inkluderer også menneskers mobilisering af kollektive visioner og fantasi, intelligens, kreativitet, entusiasme, mod og energi i en frigørende bevægelse. Som sådan har denne kamp et langt mere vidtgående mål end demokrati." (Levin 1995: 208)

I dansk samfundsvidenskab har postmoderne politologer været først på banen med reintroduktion af empowermentbegrebet. Hos Bang m.fl. opdeles empowermentbegrebet i begrebssættet: mægtig- og myndiggørelse. Mægtiggørelse refererer til skabelsen af rammerne eller mulighedsrummet for "individers og fællesskabers faktiske muligheder for at sætte sig igennem i det politiske", mens myndiggørelse refererer til "udviklingen af individer og fællesskaber så de bliver i stand til at udnytte de til rådighed stående muligheder for indflydelse på den tilsigtede måde" (Bang m.fl 1997:5). Mægtiggørelsen handler altså om de rammer og muligheder, som de politiske institu-

tioner og det politiske felt sætter for indflydelse, og myndiggørelse handler om kapaciteter til faktisk udnyttelse af mulighederne for politisk indflydelse (Højmark Jensen, 2001:160).

Analytisk har ovennævnte definition klare lighedspunkter med Levin's: det handler både om det objektive mulighedsrum (mægtiggørelsen) og den subjektive kapacitet (myndiggørelsen) til at udfylde dette. Definitionen rejser imidlertid spørgsmålet om afgrænsning af empowermentbegrebet. Det åbenlyse problem med den politologiske definition er, at alle – inklusiv samfundets elite og de ressourcestærke aktører – kan blive "myndiggjorte", hvis de får "indflydelse på den tilsigtede måde". Dette hænger sammen med politologiens "hang" til at ville reducere samfundet til abstrakte "political man" aktører (på linje med mainstreamøkonomiens reduktion af samfundet til egennyttemaximerende rationelle "economic man" aktører) fremfor en sociologisk/socialvidenskabelig optik, f.eks. en Weber, Fraser eller Bourdieu inspireret optik, hvor aktørerne ses som agenter placeret i et socialt rum eller samfund, hvor der hele tiden både kæmpes om økonomiske, statusmæssige og politiske magtpositioner og ressourcer/kapitaler.

Vi må derfor reservere empowermentbegrebet til ændringer i *underprivilegerede/disempowered* gruppers situation: Empowerment forudsætter disempowerment i materiel/økonomisk, statusmæssig eller politisk-institutionel forstand. Empowerment giver altså kun mening, hvis der i en eller anden forstand abonneres på en konfliktorienteret samfundsopfattelse: at magt, status og ressourcer er ulige fordelt og at der er modstridende, konfliktende interesser i det sociale rum (jfr. næste afsnit).

Grundlæggende handler transformative empowermentstrategier altså om betingelser og kapaciteter for ændringer af ulige fordelinger af livschancer og om civile, politiske og sociale rettigheder. Disse problematikker hænger uløseligt sammen med, hvordan samfundet er differentieret og hierarkiseret og dermed skaber ulige adgange til civile, politiske og sociale ressourcer og rettigheder. Det transformative empower-

mentperspektiv er derfor koblet til en samfundsforståelse, der opererer med en strukturelt betinget ulige fordeling af økonomisk, social og kulturel kapital – uden at være fastlåst i en deterministisk forståelse af strukturen, som upåvirkelig af menneskelig handling. Hvis samfundet omvendt som i den postmoderne optik, ses som en flydende struktur helt uden klasse-mæssige, etniske eller kønsbetingede uligheder, der har en forankring i samfundets økonomiske og sociale grundstruktur (Pakulski og Waters, 1996), giver empowerment kun mening som *individuelle kompetencer* til selvrealisering uden blik for ændringer i den objektive mulighedsstruktur – de ulighedsskabende processer i den samlede sociale struktur. Heraf følger også, at empowerment i et kritisk socialvidenskabeligt perspektiv ikke kun skal reserveres til forøget forandringsskapacitet igennem formelle (og uformelle) politiske institutioner, men også drejer sig om påvirkningsskapaciteten på markedet, i forhold til statusordenen (f.eks. etniske og kønsmæssige statushierarkier) og i civilsamfundet.

WEBER, FRASER, BOURDIEU OG EMPOWERMENTBEGREBET

I en klassisk Weberiansk optik kan man således skelne mellem empowerment i forhold til samfundets tre ordener: den økonomiske (markedet), den sociale (statushierarkiet) og den politiske orden.

- økonomisk magt; det vil sige magtposition på markedet, adgangen til at besidde, skabe og kontrollere økonomiske ressourcer.
- statusmæssig magt; det vil sige sociale gruppers sociale anseelse og omdømme. Her drejer det sig om ændring i forhold til samfundets sociale orden: at udfordre "lavstatusgruppers" sociale anseelse. Her handler det om at ændre på rangordningen mellem dominerende og stigmatiserede grupper (f.eks. seksuelle og etnisk minoriteter) eller statushierarkiet mellem lokaliteter.
- politisk magt; det vil sige adgang til

og mulighed for at påvirke det politiske system og bruge det til fordel for underprivilegerede gruppers interesser.

Lad os kort repetere Webers skelnen mellem de tre ordener med hver sit sæt af mekanismer og institutioner, der skaber social stratifikation/struktureret social ulighed:

– den “økonomiske orden”:

Markedet, hvor kontrol over ejendom er grundlæggende for at forklare den økonomiske klasseopdeling og forskelle i livsmuligheder (livschancer). Ejendom, forstået som kapital (og ikke privat besiddelse af goder i al almindelighed) giver magt over andres livsbetingelser. Forskellen i markedspositioner forstås dog bredere hos Weber end i traditionelle marxistiske tilgange, der fremhæver positionen på arbejdskraftmarkedet og relationen til produktionsmidlerne. På andre markeder (f.eks. boligmarkedet) kan der også genereres uligheder af substantiel betydning.

– “statusordenen”:

Forskellige sociale grupper har forskellig social anseelse/status eller prestige (Weber bruger selv det tyske ord “Stand”). Statusgrupper konstitueres på basis af socialt tilskrevet anseelse og de gør aktivt fordring på visse former for anerkendelse og giver udtryk for deres fordringer i form af en bestemt optræden (livsstil) og visse socialt eksklusive aktiviteter. Statusforskellene forklarer forskelle i livsstil og kan hænge sammen med de økonomisk bestemte klassepositioner. Status og prestige fordelingen lever imidlertid til dels sit eget liv og har ikke nødvendigvis en snæver sammenhæng med de økonomiske klasser (som marxister tenderede til at hævde).

– den “politiske orden”.

Her er det ikke ejendom eller prestige, men opnåelse af politisk magt der er central. Aktørerne, primært partierne, lever i “magtens hus” og har selvstændig indflydelse på et samfunds økonomiske og statusmæssige stratifikation. Partidannelser har sammenhæng med, men kan ikke afledes af klasse og stands(status)opdelingen:

Om de politiske partier siger Weber, at de

kan repræsentere interesser, der er fastlagt gennem “klasse-mæssig placering” eller “status-placering” og de kan rekruttere deres tilhænger ud fra enten klasse-mæssig eller statusplacering. Men de behøver ikke være hverken rene klassepartier eller rene statuspartier, og er ofte ingen af delene (Weber: 1947, her citeret fra Grusky, 1994:121).

Kernen i Webers analysemodel var således at se på, hvordan det dynamiske samspil mellem den økonomiske, statusmæssige og politiske orden kan forklare forskelle i befolkningsgruppers magt og livschancer.

Nancy Frasers mere politologisk orienterede retfærdighedsteori har stærke rødder i Webers skelnen mellem fordelingskampe og markedschancer i den økonomiske orden, statuskampe i den sociale orden og politisk repræsentation i den politiske orden¹). Frasers teori retter opmærksomheden imod de *overindividuelle* betingelser – de økonomiske, kulturelle og politiske strukturer – for samfundsmæssig retfærdighed og etablering af politisk autonomi, eller hvad Fraser kalder “deltagelsesmæssig lighed” (Fraser, 2000). Et samfund er således retfærdigt i den udstrækning, at den økonomiske fordeling, de kulturelle værdimønstre samt det politiske fællesskabs organisationsform og beslutningsregler muliggør borgernes lige deltagelsesmuligheder i bred forstand. Samtidig med at de tre analytiske dimensioner udgør selvstændige dimensioner inden for teorien, er de også indbyrdes forbundne i relationer, hvor hver dimension kan udgøre subteksten for de andre. En given social gruppes økonomiske underprivilegering kan for eksempel enten være forårsaget af en utilstrækkelig økonomisk fordeling eller være produkt af kulturel og statusmæssig miskendelse – eller begge dele. Underordnings- eller undertrykkelsesformerne, som er knyttet til hver af de tre retfærdighedsdimensioner, kan således indgå i gensidigt kompensatoriske eller gensidigt forstærkende (negative som positive) relationer til hinanden.

Weber og Fraser kan suppleres med en Bourdieusk optik, der er relevant af flere

grunde. Bourdieus begreber om habitus og kapitaler, dominans og forskellige sociale enheders gensidige positioneringer i forskellige felter sætter fokus på de konfliktsuelle relationer mellem agenterne i det sociale rum. Kapital antager tre hovedformer: økonomisk (adgang til penge, ejendom etc.), kulturel (uddannelse, danselse/kultiverethed og "god" smag) og social kapital (sociale forbindelser og netværksrelationer). De forskellige kapitalformer kan udveksles med hinanden gennem en "veksling" til symbolsk kapital, der refererer til det, som sociale grupper anerkender som værdifuldt; det der knyttes status eller prestige til. Det er som symbolsk kapital, at de øvrige kapitaler opfattes og anerkendes som legitime. Værdien af og den indbyrdes "vekselkurs" mellem de forskellige kapitaler fastlægges i en indbyrdes social kamp om anerkendelse og miskendelse mellem de sociale grupper inden for forskellige felter.

Netop en Weber, Bourdieu og Fraser inspireret forståelse af *både* den relative selvstændighed af det økonomiske, statusmæssige og politiske felt og deres stærke indbyrdes sammenhæng er meget centralt at fastholde i en teoretisk funderet empowermentforståelse. Mange af de såkaldte "post-forståelser" af empowerment har ignoreret denne pointe og derved amputeret empowermentbegrebet (Cruisbank, 1999). En identitets- og anerkendelsespolitik, der ignorerer spørgsmålet om fordelingsretfærdighed og de socio-økonomiske mulighedsstrukturer, kan imidlertid være med til ikke blot at reproducere, men ligefrem øge de økonomiske uligheder (Fraser, 2000). Hertil kommer, at rent kulturelle tilgange til identitetspolitikken ikke blot ignorerer omfordelingsproblemet, men også tenderer til at objektivere identitet ved at lægge et moralsk pres på individerne i forhold til at tilpasse sig og forblive i én bestemt gruppekultur. Herved tilside-sættes kompleksiteten i individernes liv, og deres flertydige identifikationer og krydsende tilhørsforhold ignoreres eller bliver direkte undertrykt. Den "rene" identitetspolitik eller anerkendelsespolitik (baseret på statusgruppe forskelle) vil således ignorere spørgsmålet om socio-øko-

nomisk retfærdighed og uligheder, mens en ren omfordelingspolitik (baseret på økonomiske klasseforskelle) vil ignorere identitets- og anerkendelsespolitiske spørgsmål om, at særlige kulturelle identiteter og vilkår kan kræve særlige anerkendelsesmæssige hensyn.

Alt efter konteksten er forskellige ressourcer/kapitaler og empowermentdimensioner relevante. For seksuelle minoriteter kan den statusmæssige anerkendelse som "ligeværdig seksualitet" være vigtigst, mens det for økonomisk fattige grupper kan være bedre materielle levevilkår. Samtidig er empowerment et begreb om forandringsprocesser, og netop den processuelle betragtning komplicerer selvfølgelig vurderingen af, hvornår aktører i en given kontekst har "nok magt" over de ressourcer, som de finder relevante.

Der *kan* være, men behøver ikke at være, en simpel sammenhæng mellem magt og afmagt på de tre dimensioner. Illegale flygtninge uden økonomiske ressourcer, uden statusmæssig anerkendelse i samfundet og uden rettigheder i det juridiske og politiske system er et eksempel på afmagt på alle tre dimensioner. Hårdt arbejdende stregkodemestret offentlig ansatte i omsorgssektoren som f.eks. hjemmehjælper, der får dårlig løn og nedslides, kunne være et eksempel på en gruppe med svag økonomisk og politisk magt, men en relativ stærk statusmæssig position forstået som en bred folkelig anerkendelse af professionens nytteværdi i samfundet, der bare ikke (p.t.) kan "veksles" til en stærkere politisk og økonomisk magt (Dahl 2005).

Empowermentprocesser er således en række sammenhængende og gensidigt forstærkende processer over tid, som generelt kan beskrives med følgende dimensioner: Det første skridt er en kollektiv *problem-erkendelse*, hvor der skabes en ny identitet ud fra en fælles forståelse af årsagerne til afmagt. Opbygning af kollektiv vrede fremfor individuelt selvhad er helt afgørende. Det næste skridt er evnen til at *påvirke omgivelsernes værdier og normer* for eksempel ved at udfordre dominerende forestillinger om, at sociale og kønsmæssige uligheder skyldes mangler og brister hos individerne. Man kan kalde dette for

”diskursiv modmagt”, hvor der sker en opbygning af egne organisationer, af konkret handlingskapacitet og af erfaring i at være til stede (Politics of Presence:

Phillips, 1995) og påvirke det politiske og forvaltningsmæssige system til egen fordel. Endelig kan der ske en *institutionel forankring* i samfundet, som for eksempel da Ligestillingsrådet i sin tid blev etableret med bestemte opgaver fastsat i lovgivningen og med en fast finanslovsbevilling.

Evnen til at indgå i det politiske spil og opnå anerkendelse i samfundet gennem institutionalisering er både en udfordring og en ofte konfliktfyldt proces for sociale bevægelser. Med anerkendelsen kan der opstå nye dilemmaer. Græsrodsorganisationer, der samarbejder med eller direkte bliver en integreret del af (”koopteres”) de offentlige institutioner og mainstreamsamfundet, kan opleve en vanskelig balancegang og ofte konflikt mellem græsroddernes ønske om basisdemokrati og offentlige myndigheders krav om centralisering af beslutningsprocesser og professionalisering af medarbejderstaben.

Af ovenstående følger også, at empowerment både handler om at ændre på *horisontale* relationer mellem aktører på samme niveau – f.eks. fra at hvide fattige ser fattige sorte grupper som en trussel til at se dem som mulige alliancepartnerne i kampen mod fattigdom – og at ændre på de samfundsmæssige *vertikale* magtrelationer, f.eks. arbejdsløses rettigheder i forhold til job og indkomst i samfundet.

- *Vertikal empowerment* drejer sig om, at grupper eller hele lokalsamfund styrkes i forhold til magtcentre og handlesammenhænge på højere niveauer i samfundet. Det kan for eksempel være i forhold til national lovgivning eller kommunens politiske og administrative prioriteringer eller i forhold til overordnede diskurser og politiske programmer. Vertikal empowerment er altså styrkelse af magtpositioner *opad* i forhold til de professionelle og systemerne.
- *Horisontal empowerment* drejer sig om at styrke handlekraftige netværk

mellem aktører på samme niveau f.eks. i klientgrupper i samme situation eller grupper indenfor et stigmatiseret boligområde.

Det er vigtigt at understrege, at empowerment ikke kun handler om handlingskapacitet igennem formelle politiske institutioner (Folketing og kommunalbestyrelser). Det handler også om den diskursive eller retoriske handlingskapacitet i offentligheden og medierne f.eks. i forhold til udfordring af dominerende ”sandhedsregimer” som f.eks. ”ældrebyrden” – eller stemplende fjendebilleder af indvandrere eller af boligområder som ”ghettoer”, hvor alt går galt.

Vellykkede empowermentprocesser er gensidigt forstærkende over tid. De er samtidigt afhængige af konteksten og af hvilke befolkningsgrupper, der er tale om. For nogle grupper kan dårlig økonomi og udstødelse fra arbejdsmarkedet være det vigtigste problem. For andre grupper kan ændringer af fjendebilleder og kulturel og statusmæssig anerkendelse være vigtigst – f.eks. for nogle etniske eller seksuelle minoriteter, der erfarer statusmæssig miskendelse i samfundet som det største problem.

EMPOWERMENTDIMENSIONER

De følgende empowermentdimensioner kan være, men behøver langt fra altid at være sammenfaldende: i relation til bestemte gruppers særlige situation og den specifikke kontekst vil der oftest være tale om specifikke empowermentdimensioner, som i særlig grad er vigtige – f.eks. for handicappede den fysiske indretning af det offentlige rum, så de har mulighed for at være fysisk tilstede.

1. *Identitetsempowerment* eller social empowerment handler kort fortalt om at ændre en negativ individuel ”taberidentitet” til en positiv kollektiv ”vinder eller modstandsidentitet”. Dette kan ske gennem skabelsen af netværk, der bryder med individualiseringen af sociale problemer og fremmer dannelsen af en ny kollektiv identitet ud fra en fælles forståelse af

Kvindekampsplakat. Serigrافي af Susanne Whitta-Jørgensen

årsagerne til afmagt. Formuleret slagordsagtigt: Opbygning af kollektiv udadvendt vrede frem for individuelt indadvendt selvhad. Et eksempel er den nye kvindebevægelse som med parolen "Gør det private politisk" i 1960'erne var et klart eksempel på identitetsempowerment.

2. *Statusmæssig empowerment* har en tæt sammenhæng med identitetsempowerment og handler om evnen til at udfordre og ændre grupperes sociale anseelse, image og omdømme. Her handler det om at arbejde for at ændre fjendebilleder og den moralske stempeling af grupper, som kollektivt tilskrives negative sociale værdier og egenskaber. Det gælder f.eks. unge andengenerationsindvandrere, der af xenofobiske aktører kollektivt stemples som kriminelle, hvorved det glemmes, at unge danske i samme sociale situation kan være lige så kriminelle. Eller at skabe modforestillinger til opfattelser af at arbejdsløshed primært skyldes adfærdsmæssige eller genetiske mangler hos individerne –

dvs. noget naturlovsagtigt, der ikke kan ændres ved. Statusmæssig empowerment handler ofte om at udfordre en opfattelse af underprivilegerede grupper som "ofre med mangler" og forsøge at erstatte dette med en opfattelse, der bygger på respekt og anerkendelse.

3. *Politisk eller demokratisk empowerment* er repræsentation, tilstedeværelse og opbygning af konkret handlingskapacitet i forhold til at få en stemme og kunne påvirke det politiske og forvaltningsmæssige system.

Grundlæggende relaterer empowermentstrategier sig til ændringen af ulige fordelinger af livschancer og om civile, politiske og sociale rettigheder. Disse problematikker hænger uløseligt sammen med, hvordan samfundet er differentieret og hierarkiseret og dermed skaber ulige adgange til civile, politiske og sociale ressourcer og rettigheder. Det solidariske transformative empowermentbegreb er derfor koblet til en samfundsforståelse, der opererer med en strukturelt betinget ulige fordeling af økonomisk, social og kulturel kapital uden at være fastlåst i en deterministisk forståelse af strukturen, som upåvirkelig af menneskelig handlen.

De danske handicaporganisationer er f.eks. meget velorganiserede og har sammenlignet med andre lande stor indflydelse på lovgivningen. Politisk og demokratisk empowerment er imidlertid mere og andet end politisk repræsentation og deltagelse i de eksisterende demokratiske institutioner. Eksistensen af demokratiske institutioner er ikke i sig selv en garanti for, at underprivilegerede grupper har en aktiv stemme i samfundets demokratiske processer. Demokratisk empowerment sætter fokus på de sociale, økonomiske og kulturelle betingelser for at opbygge underprivilegerede grupperes praktiske handlingskapacitet i forhold til at skabe et mere socialt retfærdigt samfund. Dette spænder fra den individuelle og subjektive selvtillid til evnen til på samfundsplan at påvirke samfundets overordnede udviklingsretning over en længere tidshorisont.

Vedvarende empowermentprocesser handler derfor *både* om, at de underprivilegerede skal have deres position styrket gennem

mobilisering og bevidstgørelse, og at empowermentprocessen for at blive "robust" på et tidspunkt skal ind i nogle baner, der fremmer evnen til at indgå i forhandlinger med beslutningstagere og at opbygge alliancer og opnå anerkendelse og legitimitet udenfor ens egen gruppe.

4. *Institutionel empowerment* er sikring af institutionel forankring på flere niveauer og sektorer i samfundet, således at interessevaretagelsen ikke kun er afhængig af den frivillige mobilisering. Institutionel empowerment kan antage mange former. I sin mest håndfaste form er civile, politiske og sociale rettigheder fastsat i statslig lovgivning eller anden retslig regulering (f.eks. overenskomster). Det kan også være i form af ressourcetildeling til NGO'ere og anerkendelse af NGO'ere som legitime forhandlings- eller høringspartnere i lovgivningsprocessen. Dele af den frivillige sektor i Danmark, handicaporganisationer, patientforeninger m.v. har således opbygget institutioner, der kan tiltrække ressourcer og fungere som interesseorganisation og kvalificeret medspiller i den løbende politiske proces.

At facilitere empowermentprocesser hos bestemte grupper og individer handler om, at disse grupper og individer understøttes i både at blive bedre i stand til at "håndte-

re" deres livssituation, hvilket vi vil kalde *subjektiv hverdagsempowerment*, og at påvirke de *vilkår*, som de lever under, dvs. objektive ændringer i mulighedsstrukturerne.

Med andre ord er der tale om et vekselvirkningsforhold mellem at udvikle en bedre evne til selvstyring (den subjektive dimension) og at opnå en højere grad af kontrol over de samfundsskabte betingelser (den objektive dimension).

EMPOWERMENT OG SOCIAL KAPITAL

Opfattelsen af magt er naturligvis essentielt i begrebet empowerment. Udgangspunktet er ikke, at magt altid (men det kan godt være tilfældet) skal opfattes som et "nulsumsspil", hvor magt er en konstant størrelse: hvis den ene part vinder, er det på den anden parts bekostning. Magtperspektivet i empowermentorienteret socialt arbejde indebærer, at brugere, som får større medbestemmelse, ikke nødvendigvis reducerer den professionelles rolle i det sociale arbejde. Idealet er snarere, at den samlede magt og kompetence til ændring af en uønsket situation øges, dvs. et "vinder-vinder" spil.

Magtdiskussionen refererer her til mulighederne for at påvirke eget liv og de ydre betingelser, der rammesætter det: F.eks. sociale rettigheder, reelle mulighe-

De Udsattes Råd, foto fra Årsrapport 2004.

der på arbejdsmarkedet eller på boligmarkedet. Sociale konflikter og mobilisering fra neden er både nødvendige og produktive for samfundet som helhed (Andersen, 2001), hvis aktørerne respekterer grundlæggende solidariske normer. Dvs. at én gruppe ikke kæmper for forbedring af sin egen situation på bekostning af andre underprivilegerede befolkningsgruppers anerkendelse og livsvilkår. De højrepopulistiske strømninger, hvor "de fremmede" ses som hovedårsag til f.eks. boligproblemer, dårlig ældreservice og arbejdsløshed er eksempler på autoritær social mobilisering, der ikke respekterer demokratiske og pluralistiske værdier.

Empowermenttilgangen skal derfor også tænkes ind i en *normativ ramme*. Denne bygger på én og samme tid på anerkendelse af kulturel forskellighed, et levende demokrati og en grundlæggende solidaritet omkring alles muligheder for og ret til social velfærd og anerkendelse som ligeværdige medborgere.

I demokratiske og pluralistiske samfund handler varige empowermentprocesser blandt andet om aktørernes evner og betingelser for at kunne opbygge tillid og legitimitet i den politiske offentlighed og at kunne opbygge alliancer mellem progressive dele af "eliten", middelklassen, arbejderklassen og sociale kræfter, der repræsenterer marginaliserede grupper. Vedvarende empowermentprocesser handler *både* om, at de "magtesløse" skal have deres position styrket gennem mobilisering, bevidstgørelse osv. og at empowermentprocesser skal ind i nogle udviklingsspor, der fremmer evnen til at opbygge det Putnam kalder *brobyggende* social kapital – herunder kapaciteten til at indgå i alliancedannelser og forhandlingsspil. Dette kan også formuleres som at empowerment forudsætter mobilisering og social konflikt, men at der over tid også skal opbygges social kapital i den Putnamske forstand, dvs. "tillid, normer og netværk, der muliggør koordinering og samarbejde til gensidig gavn" (Putnam, 1993: 41). Her er det vigtigt at være opmærksom på, at opbygningen af social kapital altid befinder sig i en spænding mellem tillid og mistillid og mellem enighed og uenighed.

Med inspiration fra en klassiker indenfor sociologisk konfliktforskning, Lewis Coser, der overfor Parsons argumenterede for (se det indledende citat) sociale konflikters integrative potentialer, kan vi definere *socialt produktive transformerende konflikttyper* som konflikter, der åbner op for nye "plus sums udviklingsspor" i retning af større social bæredygtighed, inklusion, tolerance og rummelighed. Sådanne spor er karakteriseret ved, at det politiske system og den offentlige diskurs accepterer konflikter, men på en måde der fremmer samfundsmæssige læringsprocesser, dvs. skabelsen af inkluderende mulighedsstrukturer (Andersen og Siim, 2004).

For at opnå bæredygtige resultater af en social, økonomisk og identitetsmæssig udviklingsproces i underprivilegerede fællesskaber, må social mobilisering og allianceskabende brobygning kombineres. For at få udbytte af styrkede indre fællesskabsbånd må disse over tid transformeres til også at kunne rumme sociale relationer udenfor fællesskabet. For lidt eller for meget af hver dimension på et givet tidspunkt vil underminere muligheden for socio-økonomisk udvikling. I succesfulde bottom-up udviklingsprogrammer etableres der forbindelser til sociale netværk og institutioner uden for fællesskabet, men som udgangspunkt kan netop fællesskabets beholdning af social kapital være basis for innovativ social forandring og transformation. Karakteren af relationerne mellem politiske institutioner og politikker og civil samfund er imidlertid afgørende for de fremtidsudsigter, som underprivilegerede grupper og lokalsamfund har for en succesfuld udvikling – og dermed lokalsamfundets kapacitet til at påvirke statens villighed og evne til at handle med henblik på empowerment af lokalsamfundet. For at opnå varige og bæredygtige empowermentprocesser er det vigtigt, at begge parter – både stat og civil samfund – artikulerer og tydeliggør deres interesser, behov og ressourcer. Dette gælder i særdeleshed, når det drejer sig om top-down initierede udviklingsinitiativer. Enhver institution med en forandringsdagsorden må med det samme engagere sig med det lokalsamfund, det ønsker at

facilitere og være i stand til at opretholde sin egen troværdighed og effektivitet. Interaktionen mellem bottom-up og top-down initiativer er her særlig vigtig. Top-down bestræbelser er ikke nødvendigvis af det onde. De er oftest hensigtsmæssige og i længden nødvendige. Pointen er, at der ikke nødvendigvis er tale om, at bottom-up tilgange er mere effektfulde med henblik på empowerment i lokalsamfundet end top-down tilgange, men at de mest optimale resultater opnås, når der er synergi eller et plussumspil mellem dem.

EMPIRISK ILLUSTRATION: EMPOWERMENT-PROCESSER I "BELASTEDE BOLIGOMRÅDER"

I analyser af empowermentprocesser har den engelske empowermentforsker Mayo (2003) og Andersen mfl. (2003) foretaget nogle kategoriseringer af kvarterløftsstrategier med afsæt i Luces' (1974) klassiske skelnen mellem direkte, indirekte og bevidsthedskontrollerende magt.

Den direkte magt drejer sig om magt som en synlig dominansrelation. Den indirekte magt drejer sig om ikke-beslutningstagen: Det vil sige magten til at holde visse ting væk fra beslutningsarenaen og kun diskutere såkaldte "ufarlige sager". Den tredje magtform er den bevidsthedskontrollerende eller bevidsthedsændrende magt, der drejer sig om at påvirke og styre selve de ønsker og interesser, der overhovedet formuleres i en politisk beslutningsproces.

Mayo identificerer typer af empowermentprocesser i lokalsamfundsprojekter:

- *Lære* spillets regler og deltage i det. Det kan betegnes som borgerinddragelses- eller *deltagelsesempowerment*. Prototypen er, at borgerne har indsigelses- og høringsret i implementering af et top-down initieret projekt. Magten til at deltage gives til deltagerne via information, men rammerne og hovedindholdet for projektet er afgjort på forhånd.
- *Udvide* spillets rammer ved *aktiv eller dagsordenudvidende empowerment*. I denne type af projekter kan aktørerne selv introducere emner til

dagsordenen og har et vist spillerum til at udfylde rammerne indenfor den satte dagsorden.

- *Ændre* spillets rammer og sætte spørgsmål ved det tænkbare gennem transformerende og *dagsordensforandrende empowerment*. Det vil sige opnå indsigt og magt til at sætte spørgsmålstejn ved eksisterende grundlæggende opfattelser og prøve at ændre, hvad der overhovedet bliver betragtet som legitimt/ikke legitimt og rationelt/ikke rationelt.

Mayo's resultater fra England viser, at empowerment som ren og skær formel deltagesret eller "høringsempowerment" er mest udbredt. Mulighed for indsigelser er ikke i sig selv udtryk for en empowermentproces, men kan dog under gunstige betingelser skabe muligheder for læringsprocesser, som senere kan danne baggrund for dagsordenudvidende eller transformerende empowerment.

Den empowermentform, hvor aktører er med til aktivt at udfylde og indholdsbestemme en forandringsstrategi kan udvikle sig meget forskelligt. Den kan blive indkapslet til relativt betydningsløse indrømmelser, der giver de lokale aktører en kortvarig symbolsk følelse af et ejerskab til projektet. Eller det kan betyde en sporskabende udvidelse af dagsordenen i forhold til dét, der var udgangspunktet (Fotel, 2002 og Fotel og Andersen 2003).

Den tredje empowermentform, hvor der kritisk sættes spørgsmålstejn ved, hvad der overhovedet er muligt eller ikke muligt og ved selve forandringsstrategien og dens rækkevidde og legitimitet, er mere på linje med det, som vi kalder solidarisk transformativ empowerment.

Udfra en empowermentsvinkel kan boligsocialt arbejde ses som en del af en bredere strategi for, at såkaldt ressource-svage boligområder/lokalsamfund kan få en større grad af magt over deres samlede livsbetingelser. Når det boligsociale arbejde er bedst, bidrager det til lokale empowermentprocesser og er en vellykket kombination af:

- Alternativ kollektiv problemdefinition
- Synliggørelse af ressourcer og forbed-

ring af evnen til "kreative konfliktløsninger" og at sætte sig positive mål for boligområdet

- Forbedring og demokratisering af velfærdsstatslige institutioners handlingskapacitet og praksis.

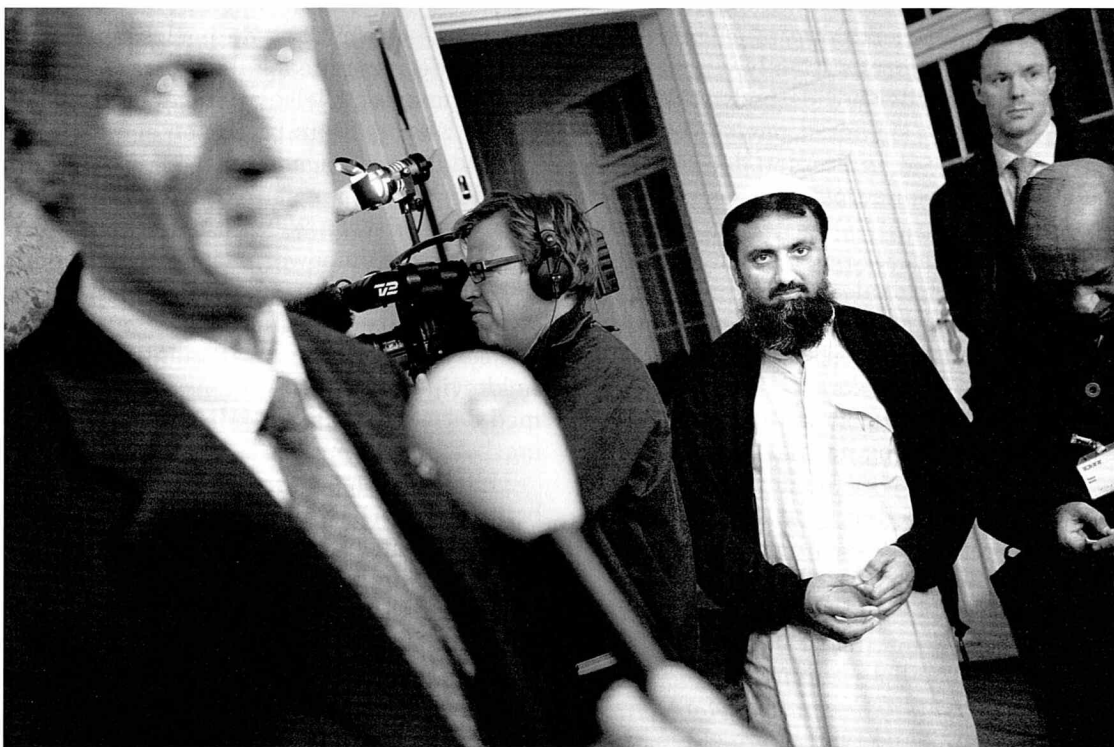
Empowermenttilgangen indebærer blandt andet at møde folk, *hvor* de er, og *som* de er. De "stærkeste af de svageste" kan selvorganiseres og understøttes i deres empowermentbestrebelse. Men for andre grupper er dette utopisk og her handler det mere om at tage konkrete problemer alvorligt og kunne facilitere effektivt i problem-situationer.

Det er vigtigt, at "god praksis" ikke forbliver hos f.eks. beboerrådgiveren, men bliver en del af den lokale bevidsthed: F.eks. i forhold til hjælp til ankesager, til gældssanering eller til støtte for børn eller "vilde unge" så de kommer på ret køl.

En vigtig del af det boligsociale arbejde er at håndtere forskellige kulturer internt i området. Der kan være en vanskelig

balance mellem anerkendelsen af "særhederne" og at muliggøre "normalisering" f.eks. i forhold til den klassiske øldrikkerkultur. Beboerrådgiverne prøver tit at fremme det, man kunne kalde *gensidige anerkendelsesprocesser* mellem grupperingerne (de "normale" og de "afvigende" i området) og siger f.eks. til afdelingsbestyrelsen, at den bør anerkende ølfolket og tage dem alvorligt samtidig med, at der stilles krav til dem. De kan få et skur, hvis de selv vil sørge for at holde mere selvjustits.

Det kan være en lang proces at opbygge tillid til at kreativ problemknusning kan lade sig gøre. Alternative fortællinger og konkrete succes historier om problemløsning skal derfor løbende formidles. På-rørende til "vanskelige tilfælde" er en lige så vigtig målgruppe som "problemindividerne og -grupperne" selv er det. Her er det traditionelle sociale arbejdes klassiske individfiksering og mangel på blik for netværk et stort problem. På-rørende, naboer og andre skal have tillid til, at noget kan

Muhammed Aslam, beboerformand i Mjølnerparken mødes med daværende integrationsminister Bertel Haarder. Foto: Jacob Eberbahn/Polfoto.

gøres i problemsituationer. Traditionelle offentlige systemer opfattes som utroværdige, farlige eller stigmatiserende. Rådgivninger uden myndighedsopgaver i boligbebyggelsen kan bedre nedsætte "henvendelsestærsklen" til "kontroversielle" institutioner som f.eks. distriktspsykiatrien.

Det er vigtigt, at rådgivere og selvhjælpsgrupper opbygger erfaring i at guide og facilitere folk og eventuelt deres pårørende og netværkspersoner igennem behandlingssystemerne. Dette gælder uanset, om det er den lokale socialforvaltning, skolepsykologer, politiet/SSP, hjemmeplejen, hjemmehjælpen eller distriktspsykiatrien. En central del af empowermentpraksisen er således ikke kun at være *facilitator*, men også i nogle tilfælde at varetage en "voice" eller *advokatfunktion* (Staples, 1990) overfor eksterne behandlings- og hjælpesystemer og det politiske establishment. Dette aspekt underbetones nogle gange i danske empowermentprojekter, hvor der lægges for ensidigt vægt på, at de marginaliserede grupper altid skal repræsentere sig selv, hvorved den professionelle fritages for sit medansvar for at varetage en advokatfunktion i forhold til beslutningstagere. En sådan misforstået "bottom-up" naivisme eller spontanisme kan i nogle tilfælde i praksis blive til en neoliberal "laden stå til kynisme" under slogans som "Klienterne skal selv lære at tage ansvar for deres eget liv", hvilket intet har med empowerment i den Paulo Freire'ske betydning at gøre.

I praktisk empowermentarbejde i en dansk kontekst kan det være vigtigt at få opbygget tværfaglige netværks- og partnerskaber med det "professionelle kompleks". Der er således en positiv dialektik mellem at synliggøre sit områdes problemer og ressourcer og at stille krav til institutionerne (og det politiske system), hvad enten det er det lokale politi, arbejdsformidlingen, daginstitutionerne, fritidshjemmene, skolerne, distriktspsykiatrien eller socialforvaltningen. Igennem sådanne processer kan der på samme tid stilles krav til omverdenen og ske en udfordring af tendenser til afmagtsfølelse overfor sociale problemer i lokalområdet.

Udfordringen er kort sagt at få omdefi-

neret problemet fra at være boligområdets koncentration af "svage" beboere til at være et problem med det professionelle kompleks' troværdighed og effektivitet i forhold til praktisk problemknusning i en ligeværdig dialog med de lokale kræfter.

En fare ved områdebaserede community empowerment strategier kan være en (utilstøttet) styrkelse af "aflukkende lokalisme", dvs. at der sættes for meget på opbygning af "aflukkende social kapital". En positiv stedstilknytning og lokal netværksopbygning indebærer ikke en "vi skal være os selv nok" holdning, men netop evnen og lysten til at indoptage nye impulser i lokalområdet, dvs. "brobyggede" social kapital. Når de aktive i et boligområde – inklusiv beboerrådgiveren – skal facilitere nye kræfter og ildsjæle er det derfor vigtigt også at have blik for grupper, der *ikke* er stærkt lokalt bundne. Vi kan kalde dem for de "*g(l)okale*" – en sammensmeltning af ordene lokal og global.

FRA DET LOKALE TIL DET SAMFUNDSMÆSSIGE NIVEAU

Hvis vi bliver i eksemplet med det boligsociale arbejde i "ghettoerne", handler *vertikal* empowerment f.eks. om fokusering på årsagerne til, at den almenyttige sektor alene har skullet bære et voksende boligsocialt ansvar på grund af "freeriding" i forhold til boligsocialt medansvar på middelklasse Danmarks boligmarked. Mange kommuners eksklusive boligpolitik har bl.a. bidraget til at skabe en mere og mere socialt polariseret social geografi. Hermed kommer vi ind på sammenhængen mellem det lokale boligsociale arbejde og den overordnede by- og velfærdspolitik.

I et længerevarende perspektiv handler bæredygtige empowermentprocesser om at kunne overlevere en solidarisk og demokratisk praksis til kommende generationer. Denne praksis demonstreres blandt andet gennem den måde, hvorpå vi bosætter os og lever. Empowerment i form af social bæredygtighed drejer sig bl.a. om at forhindre "nedslidning" af solidariteten med de svage og at fremme tolerance, social rummelighed og respekten for f.eks.

etnisk forskellighed. Empowerment i form af demokratisk bæredygtighed handler om at vedligeholde betingelserne for engagement i forhold til fælles anliggender og at modvirke atomisering, magtesløshed og ligegyldighed.

KONKLUSION

Empowermenttilgangen fortjener fortsat interesse som kritisk paradigme, fordi den sætter fokus på social mobilisering og dialektikken mellem faciliteringen af aktørers subjektive handlingskapacitet og mere langsigtede ændringer af socio-økonomiske og socio-kulturelle livsbetingelser i mere objektiv forstand²⁾.

Empowermentperspektivet handler om, at en type social forskning indenfor en optik, der giver et skarpt blik for *vekselvirkningsforhold* mellem at udvikle en bedre evne til selvstyring (den subjektive dimension) – eller i de mindste bedre håndtering af problematiske livsbetingelser – og at opnå en højere grad af kontrol over de samfundsskabte betingelser (den objektive dimension). Dette kan både være på individ, familie, nabolags, lokalsamfunds, regional, nationalt og kontinentalt niveau. Afhængigt af hvilket niveau understøttelsen af empowerment sættes ind på, vil der være forskellige institutioner og professionelle, som involveres i at udvikle og facilitere med empowerment-redskaber. Socialarbejdere og psykologer arbejder på mikroniveauet med enkeltindivider eller familier. Andre, f.eks. kvarterløftorganiseringer, arbejder typisk i netværkskonstruktioner på mesoniveauet.

De mest avancerede globale og glokale empowermentstrategier mod neoliberalismen som World Social Forum (WSF) bevægelsen – *En anden verden er mulig* – kan ses som et forsøg på at koble alle disse niveauer fra det individuelle niveau, til den sociale gruppe, til lokalsamfunds- og regionsniveauet til det nationale og transnationale niveau. En åbenlys kvalitet ved det transformative empowermentperspektiv, som der ikke var plads til at udfolde nærmere i denne sammenhæng, er derfor også, at det radikalt åbner op for et fælles globalt sprog om vejene til en anden ver-

den, kollektiv aktion og frigørelse, inkluderende udviklingsalternativer til neoliberalismen i Imperiets tidsalder – fra Porto Alegre i Brasilien (Lulas gamle mønsterby – blandt andet kendt for sit radikale deltagerdemokrati – herunder den ”Participatoriske Budget Metode) til Vollsmose og Gjellerup.

NOTER:

1. Stor tak til lektor Christel Stormhøj, RUC som jeg trækker på i den flg. diskussion om Fraser og Bourdieu
2. Levin og Shrift, (1992) sammenfatter meget skarpt Paulo Freires (der i øvrigt gæstede RUC i 1970'erne og var arkitekten bag den første projektorienterede pædagogik) grundfigur i *De undertrykte pædagogik* således: Empowerment: 1) refererer både til en særlig fænomenologisk udvikling af en ”state of mind”, sindstilstand som følelsen af at være magtfuld, kompetent, værdsat etc., og 2) til en ændring af de strukturelle vilkår for omfordeling af magten og forbedring af underprivilegerede gruppers livschancer. Sagt på en anden måde: Empowerment referer både til den subjektive erfaring – oplevelsen af at kunne ”gøre en forskel” og have mulighed for at forandre sin situation – til ændringen af samfundets mulighedsstrukturer – de samfundsmæssige magt- og ressourcfordelingssystemer på et givet historisk tidspunkt. Empowerment er derfor både en proces og et mål.

REFERENCER

- Andersen, M. J. et al. (2000) Empowerment på dansk. Dafolo Forlag. Frederikshavn.
- Andersen, John (2001): *Fra social klasse til social eksklusion* i Jørgen Goul Andersen og Per H. Jensen (red.) Marginalisering, Integration og Velfærd. Ålborg: Ålborg Universitetsforlag.
- Andersen, J., Tyroll Beck, A.-M., Kristensen, C. J. & Larsen, J. E. (2003): *Empowerment i storbyens rum – et socialvidenskabeligt perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Andersen, J. og Fotel, Trine N: (2003) *Kampen om byens rum* i Andersen et.al.): *Empowerment i storbyens rum – et socialvidenskabeligt perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Andersen, J. & Larsen, J. E (1995): ”The underclass debate – a spreading disease?” In Mortensen, N.(ed) *Social Integration and Marginalisation*. Samfundslitteratur, Kbh.
- Andersen, John og Siim, Birte (2004): *The politics of Inclusion and empowerment – gender, class and citizenship*, Palgrave.
- Bang, Henrik m.fl Oplæg til pilotprojekt: aktører, processer og relationer i det lokale. Demokrati fra neden. Arbejdsrapport nr 2. Københavns Universitet.

- Coser, L. (1956) *The functions of social conflict*. New York: The Free Press.
- Craig, G. & Mayo, M. (1995): "Community Participation and Empowerment: The Human Face of Structural Adjustment or Tools for Democratic Transformation? I G. Craig & M. Mayo (eds.): *Community Empowerment. A Reader in Participation and Development*. ZED Books. London, New Jersey.
- Cruikshank, B. (1999): *The will to empower. Democratic citizens and other subjects*. Ithaca: Cornell University Press.
- Dahlerup, Drude (1998): *Rødstrømperne. Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970-1985*. Gyldendal. København.
- Faureholm, Jytte (1996): *Fra livstidsklient til medborger*. København. Gyldendal
- Flyvbjerg, Bent (1991): *Rationalitet og magt*. København: Akademisk forlag. 2 bd. Doktordisputats, Aalborg universitetscenter.
- Fotel, T.N: *Rum. Magt og mobilitet*. Et studie af trafik og bypolitiske forandringsprocesser i Kgs. Enghave. Institut 8, Research Paper no. 4 2002. RUC.
- Fraser, Nancy (2000) "Rethinking recognition" in *New Left Review*, May/Juni, nr. 3. p. 107-120.
- Freire, Paulo (1974): *Pedagogy of the Oppressed*. The Seabury Press. New York.
- Friedman, J. (1987) *Planning in the public Domain. From knowledge to Action*. Princeton Friedmann, John. (1995): *Empowerment. The Politics of Alternative Development*. Blackwell, Oxford University Press. Princeton, New Jersey.
- Højmark Jensen, Ulla (2001) *Man skal være sig selv*. Ph.D.-afhandling Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.
- Hvinden, Bjørn and Halvorsen, Rune Sander (1996) *Empowerment and Self-organisation. How to prevent a gap between ideals and practical achievements?* The Norwegian University of Science and Technology. Department of Sociology and Political Science.
- Hulgaard, Lars (2001) *Social kapital, demokrati og velfærd: en diskussion af Robert Putnams ensomme bowler* i *Social Kritik* Årg. 13, nr. 75.
- Katz, M. B. 1989. *The Undeserving Poor. From the War on Poverty to the War on Welfare*. New York: Pantheon Books.
- Levin, R. (1995): "Beyond Democracy: The Politics of Empowerment", I A. Callari, S. Cullenberg & C. Biewener (eds.): *Marxism in the Postmodern Age*. New York: The Guilford Press.
- Lukes, Steven (1974) *Power – a radical view*. Studies in Sociology. Macmillan. London.
- Mayo, M. (2004) *Exclusion, Inclusion and Empowerment*. I Andersen, John and Siim, Birte. (Eds.) *Politics of Inclusion and Empowerment – a gender and citizenship perspective*. Palgrave.
- Pakulski, J. and Waters, M. (1996) *The death of class*. London, Sage.
- Philips, Anne (1995): *The Politics of Presence*. Oxford University Press. Oxford.
- Staples, Lee (1990): *Powerfull Ideas about Empowerment*. I Administration in Social Work, Vol.14 (2).
- Putnam, R.D (1993) *Social capital and Space*. European Urban and Regional Studies 9(2).
- Weber, Max (1947) "Class, status and party" in Grusky, D. (1994) *Social Stratification. Class, race and gender in sociological perspective*. Westview Press.
- Ågaard, Nielsen, Kurt (2004) *Aktionsforskningens videnskabsteori*. I Videnskabsteori i samfundsvidensskaberne. Roskilde Universitetsforlag.

John Andersen er professor ved Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi, Socialvidenskab på RUC.